

Buxtehude binnenste buiten

Drie eeuwen geleden stierf de organist van de Sancta-Maria in het Noord-Duitse Lübeck. Als componist blijft deze Dieterich Buxtehude (1637-1707) vooral bekend van een anekdote uit het leven van de grote Bach. Laatstgenoemde stapte honderden kilometer om bij de meester Buxtehude les te volgen. Organist Bernard Foccroulle nam onlangs het integrale orgelwerk van Buxtehude op. Meer dan een voorganger van Bach, ervaart hij Buxtehude als een schitterend eindpunt.

Véronique Rubens

Foccroulle neemt integrale op

NOCHTANS was Bernard Foccroulles aanvankelijke plan allermindst een integrale. Hij had zijn selectie van de beste orgelcomposities, maar de aanhoudend hoge kwaliteit van Buxtehudes muziek dwong de muzikant-operadirecteur uiteindelijk ertoe het integrale orgelwerk van de Duitse componist op vijf glimmende schijfjes te laten persen.

De opname van die zes uur muziek spreidde Foccroulle over drie jaar. Niet enkel omdat hij ruimschoots de tijd nam om de geest van de componist te vatten. In het 'dubbelleven' van Bernard Foccroulle gaan de activiteiten van organist en componist gepaard met een veeleisende leidinggevende functie. Viert hij deze dagen zijn afscheid van De Munt na vijftien jaar directeurschap, intussen nam hij al de leiding van het prestigieuze operafestival in Aix-en-Provence.

Subtiele ik

Dat Foccroulle zich toeleed op Dieterich Buxtehude had ook niet meteen te maken met de finale zevens in de belangrijkste data in het leven van betrokkene en de bijbehorende verjaardagen in 2007. De opnames blijken ingepast in een breder project dat ook andere organisten uit Noord-Duitsland in dezelfde periode bestrijkt. Franz Tunder (1614-1667) en Nicolaus Bruhns (1665-1697)

vormen met Buxtehude een school in de religieuze muziek die aangrijpt door haar ontzettend expressieve kracht, benadrukt Bernard Foccroulle.

„Voor het eerst in de geschiedenis creëren Buxtehude en gelijkgestemden een individuele dimensie in de religieuze muziek. Voordien overheerste, zoals bij de zeventiende-eeuwse Nederlandse organist Jan Pieterszoon Sweelinck (1562-1621) bijvoorbeeld, de traditie van het 'wij'. In het uitdrukken van het 'ik' gaat Buxtehude van al zijn collega's het verst. componeert hij een koraal, en zeker in de uitgebreidere fantasieën die hij op die korallen bedenkt, durft hij zijn persoonlijke commentaar te leveren.”

De Luikse organist-componist legt uit: „Buxtehude bekijkt een religieus muziekstuk niet louter als musicus. Aan de tekst voegt hij een persoonlijke theologische interpretatie toe. Neem nu zijn koraalfantasie *Gelobet sei du, Jesu Christi*. Het betreft hier een typisch koraal voor de kersttijd, dat doorgaans tot opgewekte muziek leidt. Buxtehude tint de jubel echter opvallend somber, waarmee hij aangeeft dat in Jezus' heuglijke geboorte meteen het hele lijden van Christus is vervat. Dat is de stempel van een subtiele musicus.”

Buxtehudes werk, aldus de kenners, staat bol van retorische elementen. In hoeverre begrijpt de luisteraar die vandaag nog? Bernard Foccroulle is ervan overtuigd dat de huidige toehoorders, net

Foccroulle aan het werk in de Sint-Michiel en Sint-Goedele. © Bozar

als toen, het probleemloos vatten. „Wat retoriek hier is? Sommigen kennen het procédé uit hun lessen Latijn, maar in de muziek voelt iedereen het intuïtief aan. Het is een traditie die zich via de opera en de religieuze muziek in heel West-Europa heeft verspreid. Sporen ervan vind je vandaag terug in de meeste filmmuziek. Het gaat bijvoorbeeld over het inlassen van stilte midden in een muziekstuk, zodat spannende verwachting naar een vervolg ontstaat. Driemaal met aandrang een motief herhalen is een 'trucje' dat bijvoorbeeld ook bij redevoeringen wordt gebruikt. Of wanneer Buxtehude muzikaal een dissonant akkoord benadrukt, ontstaat een veelzeggende wrijving. Het zijn allemaal signalen die iedere luisteraar gevoelsmatig begrijpt, ongeacht de tijd waarin een muziekstuk wordt gebracht.”

Historisch detail?

Bernard Foccroulle wijst er ook op dat Dieterich Buxtehude componeerde voor monumentale orgels, instrumenten die je nog het best kunt vergelijken met een batterij kerkorgels. „Elk onderdeel heeft een aparte klank, aangevuld met indrukwekkend pedaalwerk. Dat geeft mij als organist reusachtige mogelijkheden. Ik kan bijvoorbeeld een stem spectaculair op de voorgrond plaatsen.”

In het uitbuiten van de mogelijkheden van het monumentale orgel wagen Buxtehude en zijn

vriend, de organist Johann Adam Reinken (1623-1722), zich het verst. „Beide schrijven muziek die lijkt op een mozaïek”, weet Bernard Foccroulle. „Buxtehudes toccata's klinken als een opeenvolging van kleine fragmenten met felle contrasten. Heel het muzikale vocabularium zet hij in om maximale expressie te bekomen. Er is contrast met ritmische figuren zowel als met dynamische verschillen. Of hij plaatst een strak tempo naast een vrije, haast geïmproviseerde passage. Dankzij die extremen blijft de aandacht opscherp. Voor het gegoochel met expressieve figuren putte Buxtehude uit zijn improvisaties. Wat we nu kennen als een compositie is wellicht een versie die tot stand kwam dankzij urenlang improviseren. Dat we er toch een geschreven neerslag van hebben, is te danken aan zijn leerlingen. Zij maakten kopieën als onderdeel van het leerproces.”

Dieterich Buxtehude wordt in de muziekgeschiedenis vaak herleid tot een detail in het leven van de grote Johann Sebastian Bach (1685-1750). Als jeugdige organist trok die eind 1704 van de Neue Kirche van Arnstadt te voet naar Lübeck. Vier weken mocht hij van zijn broodheren bij Buxtehude les volgen, maar uiteindelijk bleef hij er zestien. Welke betekenis heeft Buxtehude los van Bach?

Foccroulle: „Dat beeld van voorganger doet Buxtehude oneer aan. Hij is veeleer het eindpunt in een lange traditie. De noordelijke traditie die van Sweelinck over

Heinrich Scheidemann (1596-1663) en Franz Tunder loopt, kent zijn apotheose bij Buxtehude. Nooit wordt de orgelkunst in die lijn nog naar een hoger niveau getild. Van Buxtehude neemt Bach wel het gevoel voor emotie over, maar een vervolg aan die traditie breidt hij niet. In de orgelkunst is Bach een frisse start. Buxtehudes voorliefde voor contrasten blijkt niet besteed aan zijn leerling Bach, veeleer een constructivist op zoek naar eenheid.”

Over het leven van Dieterich Buxtehude is weinig geweten. Welke mens ontmoette Bernard Foccroulle tijdens het spelen van zijn orgelmuziek? „Voor zijn vaders begrafenis brengt Buxtehude een onthutsende persoonlijke getuigenis, zijn *Klaglied* voor orgel en stem. Je merkt aan alles dat dit overlijden hem bijzonder heeft aangegrepen. Hoogst uitzonderlijk voor een componist van toen, durfde Buxtehude het aan muziek zowel als tekst te schrijven. En niet zomaar een tekst. Niet het werkstuk van een beroepsdichter, maar een diep doorvoeld muzikaal portret van zijn vader Johann. Die was ook al organist en Dieterichs mentor. Allesbehalve een gelegenheidsstuk dus, dit *Klaglied*. De muziek is buitengewoon ontroerend. Van Bach is me geen enkel stuk bekend waarin de componist zich zo blootgeeft.”

En de organist vervolgt: „Leidmotief in Bachs werk is volgens mij de dood. Van kleins af aan werd hij geconfronteerd met de dood, maar zijn muzikale verwerking wijst steevast in de richting van troost. Voor zover ik als uitvoerder in Buxtehudes huid kan kruipen, voel ik hem aan als een meer naar buiten gekeerd persoon. Het grootste verdriet kan bij hem omslaan in jubel.”

Hoogstraten

Bernard Foccroulle speelde de Buxtehude-integrale op vijf orgels, daarbij dat van de Sint-Katharina in Hoogstraten. „In ons landje is dit orgel het instrument dat wat mij betreft het dichtst aanleunt bij de kunst van Dieterich Buxtehude. Het is een topstuk, gebouwd door de Belg Dominique Thomas en gebaseerd op historische modellen. Het is nochtans geen monumentaal instrument. In Lübeck stond Buxtehude naast het grote orgel ook een koororgel ter beschikking. Op het instrument in Hoogstraten speelde ik Buxtehudes intiemere werken, waarvan ik vermoed dat hij ze heeft bedacht voor dat kleinere instrument. Het heeft alvast meer de sonoriteit van kamermuziek dan dat van een orkest.”

Buxtehude was Foccroulles vijfde opnameproject in de serie componisten van de Noord-Duitse school. Komt er nog een vervolg? „Matthias Weckmann (1619-1674) is een figuur die me bijzonder intrigeert, maar ik heb beslist enkele jaren nodig om hem te vatten. Weckmann is opnieuw een ander universum, maar Buxtehude is volgens mij de absolute top.”

Bernard Foccroulle, Dieterich Buxtehude, *Das Orgelwerk. L'Œuvre d'orgue. Organ Works*, 5 cd's, Ricercar RIC 250, 49,95 euro.